

Man bu cahana sığmazam...

2019-cu il "Nəsimi ili"dir

Azərbaycan dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə bir çox görkəmli şəxsiyyətlər, böyük söz ustaları, nadir düha sahibləri bəxş etmişdir: Əfzələddin Xaqani, Nizami Gəncəvi, İmadəddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli...

Azərbaycan klassik ədəbiyyatının nəhəng simalarından, böyük şəxsiyyətlərindən olan bu şairlərin hər biri yaratdıqları əsərlərinin yüksək başgəri dəyərlərinə, bənzərsiz poetik özəlliklərinə və işıqlı fikirlərinə görə bütün dövrlərin zamanaşları olan, sağlqlarında özlərinə heykəl ucaldan ədəbiyaşar sənətkarlardır. Azərbaycan ədəbiyyatının bu parlaq simaları sırasında Seyid İmadəddin Nəsiminin özəl yeri və məqamı, xüsusi çəkisi və sanbalı vardır.

Bu, bir danılmaz həqiqətdir ki, Nəsimi dediklə ilk növbədə öz əqidəsi və əmalından dönməyən, bu yolda canından keçməyə hazır olan yenilməz bir söz ustası yada düşür, dar ağacından asıldıqda belə başını dik tutan, məğrurcasına dayanan şəhid şair göz önünə gəlir.

Seyid İmadəddin Nəsimi Azərbaycan klassik poeziyasını həm məzmun və ideya, həm də yeni janrlarla zənginləşdirən, ona yeni nəfəs gətirən novator bir şair kimi tanınır. Mütəfəkkir şairin ədəbiyyat tariximizə gətirdiyi yeniliklər sırasında birinci olaraq qüdrətli sənətkarın anadilli poeziyamızda fəlsəfi qəzəlin, xüsusilə də həüfliliyin təbliğinə həsr olunmuş şairlərin kamil nümunələrinin yaradıcısı kimi qeyd etməliyik. Nəsimiyə qədər anadilli ədəbiyyatımızın İzzəddin Həsənoğlu və Qazi Bührənoğdın kimi tanınmış nümayəndələri də fəlsəfi məzmunlu qəzəllər yazmışlar. Lakin bu şairlər istər insana böyük dəyər verən yüksək humanist fikirlərinə, istər poetik keyfiyyətlərinə, istərsə də dil-üslub xüsusiyyətlərinə görə Nəsiminin fəlsəfi qəzəlləri səviyyəsinə çatcaq dərəcədə deyil.

Nəsiminin Azərbaycan ədəbiyyatı, bütövlükdə türk dünyası ədəbiyyatına gətirdiyi daha bir yeniliyi türk əruzunu formalaşdırması, onu daha da təkmilləşdirməsidir. Nəsimi yaradıcılığında əsas yer tutan qəzəl janrına dair nümunələr öz vəzninin müxtəlif bəhrlərində (rəmal, həzəc, rəce, mizare, xəlif, mütəqarib və s.) yazılmışdır. Nəsiminin anadilli şairləri şəkil və janr baxımından da çoxşəxslili rəngarəngliyi ilə seçilir ki, bu cəhətdən də böyük şair sələflərindən fərqlənir. Belə ki, mütəfəkkir şair anadilli Azərbaycan ədəbiyyatında məsnəvi şəkində, eləcə də müəbbə, müstəzad və təcrübənd janrlarında ilk dəfə qələməni sınayan söz ustasıdır. İzzəddin Həsənoğlu və Qazi Bührənoğdın yaradıcılığında sözügedən janrlara təsadüf edilmir ki, (??) bu cəhət də Nəsimiyə Azərbaycan ədəbiyyatında yenilikçi, novator bir şair statusunu qazandırmış olur. Bundan əlavə, faktlara söykənərək demək olar ki, Nəsimi poetik əsərlərinin Azərbaycan türkcəsi ilə yanaşı, fars və ərəb dillərində də yazan ilk Azərbaycan şairidir. Türkiyə araşdırıcıları tərəfindən əlyazmaları aşkara çıxarılan, lakin indiyədək nəşr edilməyən və Nəsimiyə aid edilən "Müqəddimətül-həqiqi" adlı türkcə nəsr əsərinə də nəzər əlsəq, böyük şairimiz həm nəzmə, həm də nəsrə əsa dilində əsər yazmış ilk Azərbaycan müəllifi əsya bilər.

İmadəddin Nəsimi Azərbaycan ədəbiyyatında daha bir "ilk"ə imza atmış şairdir. Belə ki, İmadəddin Nəsimi anadilli lirik şairləri ilə Yaxın və Orta Şərqdə ədəbi məktəb yaradan ilk Azərbaycan şairidir. Amalı, əqidesi yolunda şəhidlilik zirvəsinə yüksəldikdən əf sonra Azərbaycan şairləri ilə yanaşı, indiki Türkiyə, İran, Türkmənistan, Əzbəkistan, Krım torpaqlarında yaşayıb-yaratmış bir sıra söz ustaları Nəsimi yaradıcılığının güclü təsirli altında olmuş, şairlərinə nəzirlər və təqdimlər yazmışlar. Onların sırasında XV-XVI əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış nümayəndələrindən Nəmetullah Kişvəri, Həbibü və Füzulinin, XV yüzillikdə yaşayıb yaratmış Osmanlı şairlərindən Əhməd Paşa və Nicatinin, yəni həmin yüzilliyin çatgətay söz ustalarının Lütfi, Səkkaki və Əlişir Nəvainin adlarını çəkmək olar. Maraqlıdır ki, Cahanşah Həqiqi (Qaraqoyunlu), Şah İsmayıl Xətai (Səfəvi) və Sultan Süleyman Qanuni (Osmanlı Türkiyəsi) kimi hökmdar şairlər də əsərlərində Nəsiminin adını ehtiramlı yad etmiş və qəzəllərinə nəzirlər yazmışlar.

Nəsimi əsa dilində qələmə aldığı lirik şairləri ilə ədəbiyyat tariximizə əbədi möhürünü vuran, Yaxın və Orta Şərqdə böyük şöhrət qazanan, ədəbi məktəb yaradan mütəfəkkir şair olmaqla yanaşı, eyni zamanda milli varlığımız olan ədəbi dilimizin zənginləşməsi və təkmilləşməsində misilsiz xidmətləri olan qüdrətli söz ustadı kimi də tanınır. Nəsiminin yüksək poetik keyfiyyətləri ilə seçilən cıllanmış bir dillə XIV əsr Azərbaycan ədəbi dilinin ən mükəmməl nümunəsidir. Şairin bənzərsiz şair dili Azərbaycan ədəbi dilinin lüğət tərkibini in-cə mənə cəlalı bir sıra yeni söz və ifadələrə daha da zənginləşdirdi, ədəbi dilimizi öz tarixi inkişafının ən mükəmməl mərhələsinə, zirvə nöqtəsinə qaldırdı. Azərbaycan ədəbi dilinin parlaq təzəhürü olan Nəsiminin şair dili zəngin semantik cəhətləri, dərin mənə tutumlu bir dildir. Akademik Tofiq Hacıyevin yazdığı kimi, Nəsimi "həm əsa dilinin bütün ləksik-semantik imkanlarını üzə çıxardı, xalq dilinin irdək potensialını aşkar etdi, həm də ərəb və fars dillərindən zərurət həddində məhsə etdiyi əsa qəder, ifrata varamadan material mənimsədi, bununla da Azərbaycan ədəbi dilinin fəlsəfi, elmi ifadəçi səviyyəsini təmin etdi. Nəsimi ədəbi dilin qrammatik quruluşca da müəyyən dərəcə cıllanma-

sına nail oldu" (Tofiq Hacıyev. Seçilmiş əsərləri, I cild, I hissə Bakı, 2016, səh.199). Ümumiyyətlə, Azərbaycan ədəbi dili tarixində XIV yüzillik istər rəngarəng dil və üslub xüsusiyyətləri, istərsə də bütövlükdə mükəmməlliyi və kamilliyi baxımından xüsusi bir mərhələni təşkil edir və onun ən yüksək zirvəsində, ən uca məqamında Nəsimi dayanır. Cəsarətlə demək olar ki, orta əsrlər Azərbaycan türkcəsinin şiriniyi və məlahətilliyi, oynaqlığı və axıcılığı, əzəməti və coşğunluğu ilk dəfə məhz Nəsiminin anadilli şairlərinin təmsalində tam dolğunluğu və mükəmməlliyi ilə yazılı ədəbi dil səviyyəsində parlaq şəkildə özünü göstərir.

Nəsiminin anadilli şairləri, xüsusilə də qəzəlləri ilk növbədə milli sözlərin bolluğu, hər bir misra və beyit özünəməxsus oynaqlığı və melodikliyi, ahenqdarlığı və ritmikliyi, bir sözlə, musiqilliyi ilə seçilir, oxucuya, dinləyiciyə yüksək estetik zövq verir, onun könlünü, ruhunu oxşayır. Bu da təsadüfi deyil. Məsələ burasındadır ki, Nəsimi hürufilik məzmunu daşıyan qəzəllərin bir qismini bilavasitə səmə məclislerində dərsişlər tərəfindən oxunmaq məqsədi ilə qələmə almışdır. Məhz bu səbəbdən də

üşyankar şairin qəzəlləri müəyyən mənada dərsişlərə xas olan özəl bir melodiyə və oynaq musiqi havaları üzərində köklənmişdir. Bütövlükdə götdürükdə, Nəsiminin qəzəlləri həm dilinin sadəliyi və axıcılığı, həm də səfəli və təmizliyi ilə seçilir ki, bu da şairin xalq ruhuna, canlı ümumxalq danışıq dilinə söykənməsi, bu tükənməz qaynaqdan uğurla bəhrələnməsi ilə bağlıdır. Şairin aşağıdakı məşhur misralarında bu-nu ayəni şəkildə görmək olar:

Düşdü yəne dəli könlü gözələrin xəyalına,
Kim nə bilir bu könlünün fikri nədir, xəyalı nə?
Al ilə əla gözəlin əldədi əldi könlümün,
Alını görə nə al edər, kimsə irişməz əlinə.
Qiyətimni dodəğinin dəgma xəssə sorma kim,
Mən bilərəm ki, can ilə susanmış zülmünə.
Gözələrin əsir olan həlim oldu anlayan,
Kim ki bu hələ düşmədi, qoy vərə kəndi halına.

Şairin bu qəzəlinin ilk dörd misrasında *fikir* və *xəyal* sözləri istisna olmaqla bütün sözlər milli sözlərimizdir, türkmənşəli ləksəmlərdir. Birinci beytdə böyük şairin qafiyə yerində işlətdiyi *xəyalına* və *xəyalı nə* cınas qafiyələr diqqətgəcikliyi ilə cəlb edir. İkinci beyt isə ilk növbədə səslərin xüsusi bir ahenqi, özəlliklə də "a" və "i" səslərinin yaratdığı assonas və alliterasiya ilə diqqəti cəkir və yüksək poetikliyi, bənzərsiz obrazlılığı ilə yadda qalır. Böyük şairin bu beytdə "al" sözünü böyük məharət və yüksək ustalıqla həm "hiylə" (birinci misrada), həm də "qırmızı" (ikinci misrada) işlətməsini də ayrıca olaraq qeyd etmək lazımdır.

Nümunədə işlənmiş "könlü düşmək", "könlü almaq", "can ilə susamaq", "gözə əsir olmaq", "hala düşmək", "kəndi halına vurmaq" kimi deyim və ifadələr isə Nəsiminin canlı xalq danışıq dilinə yetincə bələdliyi və bu tükənməz xəzinədən uğurla bəhrələnməsindən xəbər verir.

Nəsiminin aşağıdakı misraları da dilinin sadəliyi və səfəli, eləcə də oynaqlığı və ahenqdarlığı ilə diqqəti cəkir:

Yüzünü məndən nihan etmək dilərsən, etməgil,
Gözəlim yaşın rəvan etmək dilərsən, etməgil.

Bu beyt də ilk növbədə axıcılığı, yüksək ritmi və musiqi ahenqdarlığı ilə seçilir. Nəsimi burada "etmək" sözünü həm təsdiqə, həm də inkara, özü də əmr şəkində işlətməklə beytdə yüksək ekspressivlik yaradır, oxucuya böyük estetik zövq duyğuları aşılayır.

Nəsiminin şair dilinin başlıca qaynağı sadəliyi və yüksək obrazlılığı ilə seçilən ümumxalq danışıq dilidir. 600 ildən də çox bir müddət əvvəl yazılan bu şairlərdə xalq ifadə və sözlərinin işlənməsi bugünkü oxucunu heyran etməyə bilmir.

İmadəddin Nəsiminin Azərbaycan bədii-fəlsəfi fikr və ədəbi dil tarixində tutduğu bu cür yüksək məqama görədi ki, böyük şair və mütəfəkkirin ədəbi irsi Azərbaycan ən çox araşdırılan və nəşr edilən klassik sənətkarlar sırasında ilkin yerlərdən birini tutur. Tanınmış mətnşünas Salman Mümtəz 1926-cı ildə Azərbaycan ədəbi ilk dəfə olaraq Nəsiminin anadilli şairlərinə toplayaraq ərəb qrafikası ilə nəşrə hazırlamışdır. 1962-ci ildə isə görkəmli ədəbiyyatşünas Mirzəğa Quluzadə böyük şairin "Seçilmiş əsərləri"ni nəşr etdirmişdir. Bununla belə, Nəsimi irsinin tədqiqi və nəşri sahəsində dönlüş mərhələsi bilavasitə Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Məhz ulu öndərin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə 1973-cü ildə Nəsiminin 600 illik yubileyi nüfuzlu beynəlxalq təşkilat olan UNESCO-nun tədbiri şirahisində daxil edilmiş və həmin il geniş şəkildə qeyd olunmuşdur. Bu möhtəşəm yubiley tədbirləri çərçivəsində 1973-cü ildə mətnşünas-dilçi alim Cahangir Qəhrəmanov tərəfindən hazırlanmış Nəsi-

minin anadilli əsərlərinin elmi-tənqidi mətni ərəb qrafikası ilə nəşr edildi. Azərbaycan İmadəddin Nəsimi irsinin araşdırılması sahəsində mühüm elmi nailiyyətlərdən sayılan bu dəyərli elmi-tənqidi mətnin hazırlanmasında mütəfəkkir şairin anadilli əsərlərinin 5 əlyazmasından və iki əski nəşrindən istifadə olunmuşdur. Qeyd edək ki, Nəsimi əsərlərinin sözügedən elmi-tənqidi mətni həm şairin ədəbi irsinin tədqiqi istiqamətində gələcək araşdırmalar üçün geniş yol açdı, başlıca qaynaq rolunu oynadı, həm də əsərlərinin müasir elmi nəşrləri işini asanlaşdırdı. Çünki görkəmli rus şərqşünası Yevgeni Bertelsin qeyd etdiyi kimi, hər hansı bir şairin əsərlərinin elmi-tənqidi mətni olmadan onun həyatı və dünyagörüşü, eləcə də yaradıcılığı haqqında dəqiq və düzgün fikir söyləmək çətinidir. Onu da qeyd edək ki, professor Cahangir Qəhrəmanov bu sanbalı işi girişməzdən öncə 1970-ci ildə Nəsiminin dil mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş və həmin il "Nəsimi "Divanı"nın ləksik" adlı dəyərli kitabını nəşr etdirmişdir. Adı çəkilən dəyərli kitab Azərbaycanca Nəsimi irsinin ilkin araşdırınmalardan biri kimi böyük əhəmiyyət daşıyır. Yeri gəlmisə

niilməsi, bədi irsinin daha geniş miqyasda təbliği üçün geniş imkanlar açır.

İmadəddin Nəsimi irsinə dövlət səviyyəsində göstərilən bu cür yüksək diqqət və qayğı Azərbaycan alimləri qarşısında böyük şairin həyat və yaradıcılığının tədqiqi istiqamətində bir sıra vacib işlərin həyata keçirilməsini, bu sahədə mövcud olan boşluqların aradan qaldırılmasını təxirəsalınmaz bir vəzifə olaraq qoyur. Nəsimi irsinin tədqiqi və nəşri ilə bağlı görülməsi işlər sırasında ilk növbədə böyük şairin anadilli əsərlərinin latın qrafikası ilə yeni elmi-tənqidi mətninin və onun əsasında akademik nəşrinin həyata keçirilməsi qeyd etmək lazımdır. Düzdür, qeyd olunduğu kimi, professor Cahangir Qəhrəmanov bu işi 1973-cü ildə əldə olan əlyazmalar əsasında yüksək səviyyədə həyata keçirmişdir. Lakin ötən illər ərzində Nəsimi əsərlərinin dünyanın müxtəlif ölkə kitabxanalarında saxlanılan yeni və daha mötəbər əlyazma nüsxələri aşkara çıxarılmışdır. Bundan əlavə, həmin tənqid mətn 46 il öncə ərəb qrafikası ilə hazırlanmışdır. Bütün bunları nəzərə alaraq, düşünürük ki, C.Qəhrəmanovun hazırladığı tənqidi mətni də işə cəlb etməklə Nə-

isə ölərkə qarşı-quzğuna yem olmasını arzulayır:

Ey rəqib, bir yerdə olgil ki, bulunmaz aşu su,
Qarğavı quzğun yığılsın ləşinə, hey ləşinə.

Bu motiv də bütövlükdə götdürükdə Nəsimi qəzəllərinin ümumi ruhuna uyğun gəlir və qəzəlin böyük şairin qələminin məhsulu olması məsələsinə müəyyən mənada şübhə gətirir.

Qeyd edək ki, Nəsimiyə aid edilmiş bu qəzəl professor Qəzənfər Paşayevin tərtib etdiyi şairin İraq divanında yoxdur. Qəzəle görkəmli Türkiyə nəsimişünası Hüseyn Ayanın tərtib etdiyi Nəsimi divanının mükəmməl tənqidi mətnində də rast gəlmirik.Yuxarıdakı qəzəli C.Qəhrəmanov Nəsimi əsərlərinin tənqidi mətninin 3-cü cildinə daxil edərək həmin şairin müəllifin əsərlərinin yalnız İstanbul Bayezid kitabxanasında saxlanılan bir əlyazma kitabında yer aldığı qəzəli çatdırır ki, bu da təbii ki, mötəbər qaynaq sayıla bilməz. Hüseyn Ayan Nəsimi əsərlərinin tənqidi mətni üçün istifadə etdiyi qaynaqlar sırasına sözügedən Bayezid əlyazmasını daxil etməmişdir ki, bu da səbəbsiz deyil. Aydındır ki, həmin əlyazma mötəbər olsaydı, Hüseyn

ŞEİR USTADI - ƏQİDƏ ŞƏHİDİ

İmadəddin Nəsimi Azərbaycan klassik poeziyasının və ədəbi dili tarixinin parlaq simasıdır

kən onu da əlavə edək ki, C.Qəhrəmanov nu kitabı bir sıra məşhur türkoloqların (məsələn, Əmir Nəcibin) tədqiqatlarında başlıca qaynaqlardan biri kimi yer alır.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, İmadəddin Nəsiminin Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında və zənginləşməsində misilsiz xidmətləri olmuşdur. Məhz bu mühüm və əhəmiyyətli amili nəzərə alaraq 1973-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Dilçilik İnstitutuna Nəsiminin adı verilmişdir.

Keçən əsrin müxtəlif illərində və yaşadığımız yüzilliyin başlanğıcında tanınmış Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarından akademiklər Həmid Əraslı, Bəkir Nəbiyev və Teymur Kərimli, AMEA-nın müxbir üzvü Əlyar Səfərlı, professorlar Mirzəğa Quluzadə və Qəzənfər Paşayev, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Səadət Şıxıyeva, dilçi alimlərdən Vəliyadın Əliyev, Elçin Məmmədov, Qüdsiyyə Qənbərova, Türkan Əşgərova da Nəsimi irsini müxtəlif istiqamətlərdən araşdırmışlar. Nəsiminin fəlsəfi görüşlərinə isə fəlsəfe elmləri doktoru Zümrüd Quluzadə hürufilik kontekstində mükəmməl bir şəkildə tədqiq etmişdir. Azərbaycan xalq şairləri Bəxtiyar Vahabzadə, Rəsul Rza, Qabil, Nəbi Xazri və xalq yazıçısı İsa Hüseynovun bədi əsərlərində İmadəddin Nəsiminin ölmə obrazı yaradılmışdır. Keçən əsrin 70-ci illərində şair haqqında bədii filmin çəkilməsi, Bakının mərkəzində möhtəşəm abidəsinin ucaldılması da Nəsimi irsinə ulu öndər tərəfindən göstərilən dövlət qayğısını bariz nümunələri sırasındaıdır.

Ulu öndərin layiqli varisi Prezident İlham Əliyevin dövlət siyasətində də mədəniyyət və ədəbiyyata, eləcə də dövlət atributlarından olan Azərbaycan dilinə böyük diqqət və qayğı göstərilir. Məhz bu qayğının nəticəsidir ki, ölkə Prezidentinin "Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında" 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamına əsasən Nəsiminin ilk cildlik "Seçilmiş əsərləri" kütləvi tirajla nəşr olunmuşdur. Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü və qayğısı ilə 2017-ci ilin may ayında Parisdə UNESCO-nun vəfatının 600 illiyi qeyd olunmuşdur.

2018-ci ilin sentyabr ayında Azərbaycanca ilk dəfə olaraq "Nəsimi: şair, incəsənət və mədəniyyət" festivali keçirilmiş və bu möhtəşəm tədbir çərçivəsində Moskva Beynəlxalq Mənasibətlər İnstitutunun binasında mütəfəkkir şairin büstü ucaldılmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 15 noyabr 2018-ci ildə "Böyük Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri İmadəddin Nəsiminin anadan olmasının 650 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında" sərəncam imzalamışdır. Böyük söz ustasına dövlət qayğısının və dərin ehtiramın daha bir bariz nümunəsi olan sərəncamda deyilir: "Nəsimi dünya poeziyasının ən kamili nümunələrində sırasında diqqətləyiq yer tutan əsərlərində daim insanın əzəmətinə, insani məhəbbəti və şəxsiyyətini əzadlılığı tərənnüm etmişdir. Anadilli şairin humanist ideyaları, yeni məzmun, deyim tərti və bədii töhərlərlə daha da zənginləşməsinə unudulmaz şairin misilsiz xidmətləri vardır. Nəsiminin mənbəyini xalq ruhundan almış parlaq üslubu orta əsrlər Azərbaycan dilinin mənə imkanlarını bütün dolğunluğu və rəngarəngliyi ilə əks etdirir. Sənətkarın yaradıcılığı bir sıra xalqların bədii-ictimai fikrinin inkişafına qüvvətli təsir göstərmişdir". Prezident İlham Əliyevin "Azərbaycan Respublikasında 2019-cu ilin "Nəsimi ili" elan edilməsi haqqında" 11 yanvar 2019-cu il tarixli sərəncamı da mütəfəkkir şairin Azərbaycanın ədəbi-mədəni fikr tarixində tutduğu yüksək məqama dövlət səviyyəsində böyük dəyər verildiyini açıq-aşkar şəkildə sübut edir. Bu sərəncam, eyni zamanda böyük söz ustasının bədii təfəkkürünün məhsulu olan bütün əsərlərinin müasir ədəbiyyatşünaslıq və dilçilik, şərqşünaslıq və fəlsəfe elmlərinin nailiyyətləri işığında hərtərəfli və sistemli şəkildə tyə-

simi əsərlərinin yeni elmi-tənqidi mətninin hazırlanması məqsəddəuyğun olardı. Məsələ burasındadır ki, Nəsimi əsərlərinin mövcud Bakı nəşrlərində bir sıra şairlərin fərqli variantlarına rast gəlmək mümkündür.

Məsələn, şairin "Nəylərəm" rədifli məşhur qəzəlinin son beytinə diqqət yetirmək kifayətdir.Belə ki, şairin əsərlərinin müxtəlif nəşrlərində sözügedən beytin müxtəlif fərqli variantlarına rast gəlikir. C.Qəhrəmanovun tərtib etdiyi Nəsimi əsərlərinin elmi-tənqidi mətnində həmin beyt bu şəkildədir:

Dilbər aydır, ey Nəsimi, sabr qıl, etmə fəğan,
Şimdi ağfan etməsən, danla fəğanı nəylərəm.

Sözügedən tənqidi mətnə birinci misradakı *sabr qıl* sözünün bir əlyazmada *səbir ol* variantının da olması göstəriləməklə yanaşı, digər bir əlyazmada ikinci misrının tamam fərqli biçimə yer alması da diqqəte çatdırılır:

Bən bu gün sabr əyləsəm, daxi fəğanı nəylərəm.

Türkiyəli nəsimişünas alim Hüseyn Ayanın tərtib etdiyi Nəsimi əsərlərinin tənqidi mətnində həmin beyt bu şəkildədir:

Ey Nəsimi nəyçün əylərsən ağfənü fəğan,
Mən bu gün sabr əyləsəm, tanla fəğanı nəylərəm.

Nəsiminin 2004-cü ildə Bakıda nəşr olunmuş "Seçilmiş əsərləri"ndə isə yuxarıda verilmiş bu beytin birinci misrasındakı *"sabr qıl"* sözü *"səbir ol"* şəkindədir, ikinci misra isə Hüseyn Ayanın tərtib etdiyi mətndəki kimidir, sadəcə olaraq burada *tanla* (sabab) sözünün *danla* fonetik variantı işlənmişdir.Yeri gəlməşkən qeyd edək ki, Nəsiminin bir məşhur qəzəlinin ilk misrası mötəbər qaynaqlarda bu şəkildədir:

Dilbərə, mən səndən ayrı təndə canı nəylərəm?

Bununla belə, şairin əsərlərinin adı çəkilən sonuncu mötəbər Bakı nəşrində yuxarıdakı misradakı *təndə* sözü *ömrü* şəkindədir.Fikrimizcə, misrının yuxarıda təqdim olunan variantı məntiqi baxımdan daha uğurludur.

Qeyd edək ki, bu cür misallların sayını istənilən qədər artırmaq mümkündür. Şairin əsərlərini yeni elmi-tənqidi mətni isə, fikrimizcə, bu cür çoxvariantlılığa son qoya bilər.

Bundan əlavə Nəsiminin "Seçilmiş əsərləri"nin 2004-cü ildə hazırlanmış kütləvi nəşrində olan bəzi şairlərə, ümumiyyətlə, şairin əsərlərinin elmi-tənqidi mətnində rast gəlmirik. Aşağıdakı mətləli qəzəl bu qəbildəndir:

Afərin olsun niğarın zülfü ilə qəşinə,
Gər macal bulsam həbibin çevriləydim başına.

Bu qəzəlin Nəsimiyə aidliyi bir neçə cəhətdən şübhə doğurur. Birincisi, dil faktlarından çıxış edərək deyə bilərik ki, beytdəki *çevrilmək* sözüne, eləcə də onunla qoşa işlənmiş *"başına çevrilmək"* ifadəsinə Nəsimi "Divanı"nın ləksikası" kitabında, eləcə də türk dillərinin tarixinə dair məşhur qaynaqlarda rast gəlmirik. Bundan əlavə qəzəlin aşağıdakı beytində işlənmiş *"gilləmək"* (atmaq, tullamaq; dıyırletmək) sözüne istər Nəsimi ləksikonunda, istərsə də digər Azərbaycan və türk yazılı abidələrində təsadüf edilmir:

Sol rəqibi görə idim çah içinde bir kərə,
Giliyaydım başımaşol səd həzarən dəyə yənə.

İkincisi, qəzəl aşağıdakı beytlə bitir və burada *başına* sözü yəne də birinci beytdə olduğu kimi, qafiyə yerində işlənmişdir:

Deədlər miskin Nəsimi, doğruya zavul yoxdur,
Müddələr qalıb oldu, hazır olgil başına.

Aydındır ki, Nəsimi kimi ustad bir şairin eyni qafiyəni qəzəlin iki müxtəlif beytində işlətməsi inandırıcı görünür: Üçüncüsü isə, 7 beytlik bu qəzəlin əksər beytlərində lirik qəhrəman rəqibinə açıq-aşkar bir şəkildə tükürpədiçi qarşıq yağıdırır: onu quyu içində görməyi, sonra

Ayan onu da istifadə etdiyi əlyazmalar sırasına qoşardı.Yeri gəlməşkən qeyd edək ki, Hüseyn Ayanın Nəsimi haqqındakı dəyərli araşdırmasının və tərtib etdiyi divanın mətninin Azərbaycanca nəşrə hazırlanması böyük şairin yubileyinə dəyərli bir hədiyyə olardı.

Mütəxəssislərin yekdil fikrincə, ümumiyyətlə, hər hansı bir klassik sənətkarın əsərlərinin tarix etibarilə qədim olan əski əlyazmaları daha mötəbər və nüfuzlu mənbə sayılır. Sonrakı dövrlərə aid əlyazmalarda isə katib müdaxilələri üzündən, adətən, çoxlu sayda təhriflərə yol verilir. Məhz bu mühüm və əhəmiyyətli amili nəzərə alaraq, Nəsimi əsərlərinin yeni nəşrlərində qədim əlyazma mətnlərinə üstünlük verilməsi olduqca vacib və əhəmiyyətli bir məsələdir.

Nəsimi əsərlərinin nəşrlərində şairin dilində işlənen bəzi sözlərin müasirləşdirilməsi halları da nəzərə cərpir. Buna nümunə olaraq Nəsiminin aşağıdakı qəzəlinin ilk beytinə diqqət yetirik:

Səndən iraq, ey sənəm, şamü səhər yanaram,
Vaslini arzularam daxi bəter yanaram.

Beytlə bağlı ilk növbədə onu demək lazımdır ki, qəzəlin əlyazmadakı yazı variantını əsas götürərək birinci misradakı *irraq* sözünün sonundakı "ğeyn" hərfinə əsasən bu ləksik vahidi *irraq* şəkində transkripsiya etmək məqsəddəuyğundur. Qeyd edək ki, professor Qəzənfər Paşayev Nəsiminin İraq divanında bu sözü doğru olaraq *elə irraq* şəkində vermişdir (İmadəddin Nəsimi. İraq divanı. Bakı, 2018, səh.178). Nəsimi divanının Bakıda Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan qədim əlyazmasında da bu sözün yazılışı onun məhz *irraq* şəkində oxunmasını tələb edir. Maraqlıdır ki, görkəmli ədəbiyyatşünas akademik Həmid Əraslının tərtib etdiyi Nəsimi divanında həmin qəzəlin üçüncü beytində haqqında danışdığımız söz *elə iraq* şəkindədir:

Məndən iraq olduğunu bağırırı qan əylədi,
Oldu gözündən rəvan xuni-ciger yanaram.

Nəsiminin "Seçilmiş əsərləri"nin 1985-ci il və 2005-ci il nəşrlərində isə qəzəlin istər mətli beytində, istərsə də, üçüncü beytində bu söz *irraq* şəkindədir (Altun kitab, tərtibçi: professor Xəlil Yusifli, səh.91).

İndi isə Nəsiminin "Səndən iraq, ey sənəm..." qəzəlinin yuxarıda verdiyimiz mətli beyti ilə bağlı daha bir mühüm və əhəmiyyətli məqama də münasibətimizi bildirmək istəyirik. Qeyd edək ki, klassik mətnlərin transkripsiyası zamanı dil faktları ilə yanaşı, ədəbiyyat məsələlərinə, xüsusilə də poetika, vəzn və qafiyə ilə bağlı in-cə məqamlara da - bir sözlə, şairin bədii imkanları və özəlliklərinə də xüsusi diqqət yetirmək olduqca mühüm və vacib məsələlər sırasındaıdır. Məsələyə bu mövqedən yanaşdıqda, fikrimizcə, yuxarıda verilən qəzəlin mətli beytindəki *yanaram* və *arzularam* sözlərinin *yanaram* və *arzulərəm* şəkində oxunuşu daha məqsəddəuyğundur:

Səndən iraq, ey sənəm, şamü səhər yanaram,
Vaslini arzularam, daxi bəter yanaram.

Fikrimizi əsaslandırmağa çalışaq. Birincisi, beytdə rədif kimi işlənen *yanaram* sözünün, eləcə də ikinci misradakı *arzu-*

rəm ləksəminin orijinalda (əlyazmada) yazılışı onların məhz bu şəkildə oxunuşunu tələb edir. İkincisi isə, bu sözlərin təqdim etdiyimiz variantda oxunuşunu qəzəldə qafiyə yerində işlənen sözlər: *səhər*, *bəter* (əslində *bəter* olmalıdır: farsmənsəli *bəddər* (daha pis) sözünün qısaldılmış formasıdır), *qəmə*, *düşər*, *agər* və s. tələb edir. Belə olduqda şeir səs uyurlığı, poetika baxımından daha oynaq, daha ahenqdar səslənir, xüsusi bir ritm yaradır, qulağı oxşayır və şeirin musiqilliyini, axıcılığını daha da artırmış olur. Aydınlıq üçün onu da qeyd edək ki, beytin ikinci misrasında işlənmiş *arzulər(əm)* sözü *bəter* kəlməsi ilə daxili qafiyə yaradır.

Düzdür, şairin əsərlərinin kütləvi nəşrləri mütəxəssislər üçün deyil, müasir oxucu üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bununla belə, düşünürük ki, tarixi fonetika, tarixi dialektologiya, bütönlüklə ədəbi dil tarixi baxımından Nəsiminin əsərlərinin dilinə, imlasına toxunmaq olmaz. Məhz buna görə də şairin əsərlərinin akademik nəşrinə böyük ehtiyac duyulur.